

Theolog v reálném socialismu [1989]

Josef L. Hromádka (nar. 8. 6. 1889, zemřel 26. 12. 1969), systematický theolog Husovy, po rozdělení Komenského bohoslovecká fakulty, náležel od počátku svého odborného, církevního i veřejného života k nejvýznamnějším, ale také k nejvíce provokujícím až problematickým postavám jak ve své církvi, tak ve společnosti. Vynikal osobním šarmem, ale také kritickou tvrdostí, takže skutečných žáků a přívrženců neměl mnoho, dokonce jich příliš nezískal ani mezi svými posluchači. Znamenal ovšem hodně pro odbourání liberální theologie, ale uvolnil cestu k pokleslému, epigonskému barthovství, navíc zbavenému politické ostražitosti a jasnozřivosti. Býval velkým bojovníkem; aby lépe pohnul stojatými vodami, soustředil v meziválečné době většinu svých sil na práci ve studentském křesťanském sdružení (u nás zvaném Akademická YMCA) a na vydávání Křesťanské revue - obojí v úzké spolupráci s filozofem Emanuele Rádlem. V církvi byl vždycky představitelem menšiny; ale zatímco před válkou ti, co se k němu hlásili, náleželi k elitě, po válce pronikali mezi jeho přívržence víc a víc oportunisté. To souviselo s jeho takřka bezvýhradným přijetím nejen objektivních výsledků dohod vítězných velmocí, ale také důsledků Stalinovy politické strategie (jíž musíme připsat nejméně polovinu, ale spíš větší díl odpovědnosti za vznik studené války). V očích domácí i světové veřejnosti se Hromádka stal exponentem socialismu a komunismu; byl a leckdy až dodnes je viněn z kolaborace a z mravního selhání. Jeho theologický - a rád bych dodal, zejména filozofický význam dnes téměř nikoho nezajímá. Oficiální vzpomínky, připravené Komenského fakultou na počátek června, se asi nikdo nepokusí využít k tomu, aby ukázal, v čem je možno a dokonce nezbytno právě dnes na Hromádku meziválečného období navázat.

Za války působil J. L. Hromádka ve Spojených státech, kde přednášel theologii v New Yorku a v Princetonu. Na politicky motivovanou výzvu odložil svůj definitivní návrat do vlasti o celé dva roky a přestěhoval se s celou rodinou až v době, kdy bylo vlastně už rozhodnuto. Únorový převrat jej proto vůbec nepřekvapil; na povrch projevoval tenkrát dokonce zarážející bezstarostnost. Člověk jeho formátu, úspěšný princetonský ordinarius, se nevracel zajisté proto, aby kolaboval s novým režimem, ale proto - jak tomu rozuměl - aby provedl církev úskalími revolučních proměn do budoucnosti, kdy znovu přijde chvíle jejího povolání a její odpovědnosti. Ale věci dostaly docela jiný směr i spád, než jaký čekal. Jeho církev se stejně jako fakulta ocitly po jeho smrti v krizi, která se zatím stále prohlubuje a která se připravovala už v letech padesátých a šedesátých. Hromádka nemůže být proto vyvázán ze spoluodpovědnosti za ni. Kritická slova, jež adresoval církevním poměrům ve dvacátých letech, se aplikována dnes zdají ještě slabá. Jeho odpovědnost spočívá především

v tom, že po válce opustil řadu bodů svého vlastního theologického (a filosofického) programu meziválečného (ostatně s tím začal pod vlivem dialektické theologie již v pokročilých letech třicátých). Ale to všechno musí být důkladně přezkoumáno a podrobena monografickým analýzám. Pokusím se jen předběžně naznačit, kde vidím hlavní problém.

Od počátku jsou u Hromádky nápadné dva silné důrazy theologické: na vroucí osobní zbožnost a na církevní společenství. Oba tyto důrazy omezují a relativizují jeho jinak vysoké hodnocení myšlení (teorie) a kritiky. To je také východiskem jeho kritické distance od Masaryka. V článku k Masarykovým sedmdesátinám provádí Hromádka pozoruhodnou paralelu, kterou tudíž můžeme legitimně aplikovat na něho samotného. Říká, že Masarykův „vztah k náboženství a k socialismu je obdobný“; „Masaryk by byl rozkladným živlem ve hnutí socialistickém jako náboženském. Masarykism jako myšlenkový směr není tmelem, nýbrž lučavkou.“ Pro Hromádku je Masaryk „člověk, který všechno a všudy kriticky rozbírá, rozumem hodnotí, skepticky rozřezává a nekloní se nikdy tiše a pokorně před absolutní hodnotou...“ Hromádka vidí hlavní chybu v tom, že „Masaryk je individualista“, že „sám rozhoduje proti dějinám“ (!) a že se „nechce ztratit v nutnosti dějinného vývoje“. „Masaryk - socialista nepodřídí se požadavkům společnosti, odpírá-li jeho rozum a uznává-li jinou pravdu.“ „Dokazujte jak chcete dějinnou oprávněnost některého jevu, Masaryk se zeptá, vyhovuje-li jeho rozumu.“ A podobně „Masaryk - náboženský člověk nepodřídí se před nižádnou náboženskou osobností. Znáte jeho kritiku Ježíše...“; „kdo se zásadně staví k Ježíšovi tímto způsobem, ten - třeba, by všechno nakonec přijal - nemá náboženského vztahu k němu“.

Ačkoliv jde o text z počátku Hromádkovy akademické působnosti, předznamenává omyly a chyby, jichž se o tři desetiletí později dopouštěl. A nejenom prakticky, také teoreticky, tj. theologicky (a filosoficky). Nebyl osloven Bonhoefferem, neměl rád Bultmanna ani jeho žáky, nechápal, proč by „zbožnost“ měla být zbavována všeho mýtu i religiozity. A to se mu vymstilo v jeho vztahu k socialismu, dokonce - pohříchu! - k socialismu „reálnému“. Jeho partner Rádl v tomto bodě viděl mnohem lépe; pro něho byl „socialismus pokračováním myšlení demokratického“. A právě tak, jako je i nejdemokratičtější zřízení dílem jen lidským, totéž platí o socialismu. Jako se v dějinách prosazuje demokracie a demokratičnost spojením lidských sil, tak musí být chápáno také prosazování sociálních programů a socialismu. Proti demokracii nedokonalé je třeba usilovat o dokonalejší, proti socialismu „reálnému“ je třeba se pokusit o uskutečnění socialismu lepšího, opravdovějšího. Ale nikdy se nelze odevzdat „nutnosti dějinného vývoje“ a vzdát se výsady „rozumu a svědomí“, s níž se můžeme a dokonce musíme postavit „sami proti dějinám“.

Hromádka si to uvědomil plně teprve pod nárazem vojenské intervence v srpnu 1968, kterou považoval za nemožnou. Hned následujícího dne napsal v protestním dopise sovětskému velvyslanci, že byl v minulosti „denně zneklidňován“ tím, že „sama stavba naší socialistické společnosti se rozkládá státnickou, hospodářskou i kulturní neschopností stranického a státního vedení“. Na prahu období protirevoluční reakce zemřel a zanechal své žáky a následovníky v rozvalinách, která se ještě stále hroutí. Můžeme si však dnes dovolit už nepočítat s jeho odkazem meziválečným?